

Karolina Jankowska

Uniwersytet Warszawski, Polska

ORCID: 0009-0007-9220-0366

ka.jankowska10@student.uw.edu.pl

Przedstawicielstwo ustawowe jako forma ochrony interesów osób małoletnich w postępowaniu cywilnym

Statutory Representation as a Form of Minors' Interests Protection in Civil Proceedings

ABSTRACT

Statutory representation is one of the institutionalized forms of party representation in civil proceedings. In addition, this institution is important from the point of view of children's rights protection due to the fact that it allows their parents, guardians or curators to take procedural actions on their behalf. The aim of this article is to present statutory representation as one of the forms of minors' interests protection in civil proceedings. For this purpose it uses the law-dogmatic method to analyse the regulations contained in the Law of November 17, 1964 – Code of Civil Procedure, the Law of April 23, 1964 – Civil Code and the Law of February 25, 1964 – Family and Guardianship Code. The article shows the judicial and procedural capacity of a minor, the subject and object scope of statutory representation, as well as the most significant actions that a statutory representative can take to protect minor's interests in civil proceedings.

Keywords: civil proceedings, statutory representation, minors

WPROWADZENIE

Dziecko zajmuje szczególne miejsce w polskim systemie prawnym. Ustrojodawca nałożył na Rzeczpospolitą Polską obowiązek ochrony jego praw już w samej ustawie zasadniczej (art. 72 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.¹). Na gruncie prawa procesowego małoletni jest – co do zasady – słabszą stroną postępowania. Nie dysponuje on bowiem wystarczającymi środkami finansowymi czy innymi koniecznymi uprawnieniami, aby np. ustanowić dla siebie pełnomocnika². Realizację konstytucyjnej zasady dobra dziecka stanowi m.in. umożliwienie mu ochrony swoich praw i interesów podczas postępowań toczących się przed sądami powszechnymi, w tym w postępowaniu cywilnym. W tym celu ustawodawca w art. 66 ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego³ przewidział możliwość (i zarazem obowiązek) podejmowania czynności procesowych przez przedstawiciela ustawowego w sytuacji, gdy osoba fizyczna biorąca udział w postępowaniu nie posiada zdolności procesowej. Regulacja ta ma szczególne znaczenie zwłaszcza w odniesieniu do małoletnich, gdyż umożliwia powierzenie ich spraw osobom dorosłym, a zarazem stanowi gwarancję, iż sąd nie będzie wymagał od nich samodzielnego podejmowania czynności procesowych.

Wobec powyższego celem niniejszego artykułu jest przedstawienie instytucji przedstawicielstwa ustawowego jako jednej z form ochrony interesów osób małoletnich na gruncie postępowania cywilnego. Do analizy regulacji ustawowych odnoszących się do omawianej kwestii wykorzystano metodę prawną-dogmatyczną.

1. POJĘCIE OSOBY MAŁOLETNIEJ W PRAWIE POLSKIM

Na gruncie prawa polskiego nie występuje obecnie regulacja, która *expressis verbis* w sposób pozytywny określałaby pojęcia „małoletniego” czy „osoby małoletniej”. W konsekwencji konieczne staje się ich definiowanie *a contrario* do terminu osoby pełnoletniej zawartego przez ustawodawcę w art. 10 ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny⁴, którą jest każda osoba, która ukończyła osiemnaście lat lub przed osiągnięciem tego wieku zawarła związek małżeński. Za osobę małoletnią uznawana jest zatem jednostka, która nie spełnia jednego

¹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483 ze zm.).

² S. Kotas-Turoboyska, *Instytucja kuratora reprezentującego dziecko w procesie cywilnym po nowelizacji*, „Prawo w Działaniu” 2021, vol. 46, s. 29.

³ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (t.j. Dz.U. 2023, poz. 1550 ze zm.), dalej: k.p.c.

⁴ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (t.j. Dz.U. 2023, poz. 1610 ze zm.), dalej: k.c.

z powyższych warunków. W prawie nie istnieje także dolna granica małoletności⁵. W języku potocznym osoby małoletnie określa się zwykle jako dzieci. Pojęcie to pojawia się także na gruncie k.p.c. Przykładowo art. 216¹ k.p.c. stanowi, że w sprawach dotyczących „osoby małoletniego dziecka” sąd wysłucha je, jeżeli pozwala na to jego rozwój umysłowy, stan zdrowia i stopień dojrzałości. W k.p.c. ustawodawca odnosi się do terminu „dziecko” również w kontekście stosunków między nim a jego rodzicami (np. w art. 70 ustawy z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy⁶ mowa jest o „dziecku po osiągnięciu pełnoletności”). W postępowaniu cywilnym małoletni może brać udział w sprawie jako strona (tryb procesowy) lub jako jego uczestnik (tryb nieprocesowy)⁷.

2. ZDOLNOŚĆ SĄDOWA I PROCESOWA OSOBY MAŁOLETNIEJ

Zdolność sądowa, tj. zdolność do występowania w procesie jako strona, przysługuje każdej osobie fizycznej (art. 64 k.p.c.). Jednostka nabywa ją w momencie urodzenia (przy czym art. 9 k.c. wprowadza domniemanie, iż dziecko przyszło na świat żywe) i posiada aż do chwili śmierci. W ograniczonym zakresie dysponuje nią także dziecko poczęte nienarodzone. W tym przypadku jest ona uznawana za warunkową i zależną od tego, czy narodzi się ono żywe. Zdolność sądowa stanowi korelat zdolności prawnej na gruncie prawa materialnego i tak samo jak ona nie podlega żadnym ograniczeniom⁸. Nie może zostać uzależniona od wieku, zdolności do czynności prawnych i procesowych⁹. Przysługuje ona zatem każdej osobie małoletniej. Ponadto zdolności sądowej nie można się zrzec lub przekazać innej osobie, gdyż nie jest ona zależna od woli osoby fizycznej¹⁰.

W odniesieniu do małoletnich kwestia zdolności procesowej nie została ukształtowana w sposób jednolity¹¹. Przepis art. 65 k.p.c. stanowi, iż zdolność do czynności procesowych (zdolność procesowa) przysługuje osobom fizycznym posiadającym pełną zdolność do czynności prawnych. Oznacza ona możliwość działania w postępowaniu cywilnym we własnym imieniu, osobiście lub za pośrednictwem ustanowionego pełnomocnika. Zdolność do czynności procesowych stanowi korelat

⁵ A. Zieliński, *Sądownictwo opiekuńcze w sprawach małoletnich*, Warszawa 1975, s. 57–58.

⁶ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (t.j. Dz.U. 2020, poz. 1359 ze zm.), dalej: k.r.o.

⁷ J. Bodio, *Status dziecka jako uczestnika postępowania nieprocesowego*, Warszawa 2019, s. 15.

⁸ E. Rudkowska-Ząbczyk, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. E. Marszałkowska-Krześ, I. Gil, Legalis 2023, art. 64, nb. 2–3.

⁹ H. Haak, *Ochrona prawna udzielana przez sąd opiekuńczy*, Toruń 2002, s. 208–209.

¹⁰ J. Bodio, *op. cit.*, s. 145.

¹¹ *Ibidem*, s. 171.

materialnoprawnego pojęcia zdolności do czynności prawnych, której oceny dokonuje się przez pryzmat przepisów k.c.¹² Pełna zdolność procesowa równoznaczna z pełną zdolnością do czynności prawnych przysługuje nieubezważanym osobom pełnoletnim, tj. takim, które ukończyły 18 lat, a także małoletnim, którzy uzyskali pełnoletność przez zawarcie małżeństwa (art. 10–12 k.c.). Powyższe podmioty mogą dokonywać samodzielnie wszelkich czynności procesowych we wszystkich postępowaniach cywilnych, bez względu na przedmiot sprawy. Możliwości takiej nie posiadają natomiast osoby małoletnie, które nie ukończyły 13. r.ż. (art. 13 k.c.). Do osób fizycznych o ograniczonej zdolności procesowej należą małoletni, którzy ukończyli 13 lat (art. 15 k.c.). Podmioty te posiadają ją wyłącznie w sprawach wynikających z czynności prawnych, których mogą dokonywać samodzielnie (art. 65 § 2 k.p.c.), takich jak zawieranie umów należących do umów powszechnie zawieranych w drobnych bieżących sprawach życia codziennego (art. 20 k.c.), rozporządzanie własnym zarobkiem (art. 21 k.c.) oraz przedmiotami majątkowymi, które przedstawiciel ustawy oddał im do swobodnego użytku (art. 22 k.c.)¹³. W powyższym zakresie posiadają one pełną zdolność procesową, a w konsekwencji są uprawnione do złożenia pozwu czy dokonywania wszelkich czynności procesowych (np. wniesienia zażalenia, apelacji) we własnym imieniu¹⁴. W doktrynie wyróżnia się także tzw. zdolność postulacyjną odnoszącą się do możliwości samodzielnego dokonywania czynności procesowych przez dany podmiot postępowania¹⁵.

Na gruncie art. 66 k.p.c. osoby fizyczne niemające zdolności procesowej mogą podejmować czynności procesowe wyłącznie przez swojego przedstawiciela ustawowego. Powyższa regulacja znajduje zastosowanie zarówno do podmiotów, które w ogóle nie dysponują zdolnością procesową, jak i do posiadających ją w stopniu ograniczonym w przypadku spraw, których przedmiot nakazuje uznawać je za pozbawione możliwości samodzielnego dokonywania czynności procesowych¹⁶. W konsekwencji hipotezę art. 66 k.p.c. zostały objęte zarówno osoby małoletnie przed 13. r.ż., jak i te, które osiągnęły ten wiek w sprawach przekraczających zakres art. 20–22 k.c.

¹² K. Flaga-Gieruszyńska, A. Zieliński, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. K. Flaga-Gieruszyńska, A. Zieliński, Legalis 2022, art. 65, nb. 1.

¹³ E. Rudkowska-Ząbczyk, *op. cit.*, art. 65, nb. 4–7.

¹⁴ K. Flaga-Gieruszyńska, A. Zieliński, *op. cit.*, art. 65, nb. 7.

¹⁵ *Ibidem*, art. 65, nb. 17.

¹⁶ *Ibidem*, art. 66, nb. 2.

3. POJĘCIE PRZEDSTAWICIELSTWA USTAWOWEGO

Pojęcie przedstawicielstwa ustawowego nie zostało zdefiniowane bezpośrednio w k.p.c. W konsekwencji konieczne staje się odwołanie do przepisów prawa materialnego, w szczególności do art. 96 k.c., którego regulacja wyróżnia dwa rodzaje przedstawicielstwa – pełnomocnictwo oraz przedstawicielstwo ustawowe, a kryterium ich rozróżnienia stanowi źródło umocowania danej osoby do podejmowania działań w imieniu reprezentowanego. W myśl k.c. pełnomocnictwo opiera się na oświadczeniu woli reprezentowanego, a przedstawicielstwo ustawowe na ustawie¹⁷. Przy czym w opinii A. Kędzierskiej-Cieślak regulacja art. 96 k.c. implikuje konieczność podciągnięcia umocowania na podstawie decyzji władzy pod pojęcie umocowania z ustawy¹⁸. Zawarte w kodeksie sformułowanie „opiera się na ustawie” należy bowiem rozumieć w sposób szeroki z uwagi na wielorakość źródeł umocowania przedstawiciela ustawowego do działania. Wobec powyższego nie może być ono zawężane wyłącznie do uregulowanych w prawie materialnym stosunków prawnych (np. władzy rodzicielskiej), ale musi obejmować również wydane na podstawie ustawy orzeczenia sądów (np. w przedmiocie ustanowienia kuratora lub opiekuna)¹⁹.

W prawie polskim katalog źródeł przedstawicielstwa ustawowego ma charakter otwarty, zatem nie można z niego wykluczyć innych zachowań konwencjonalnych, z którymi prawodawca wiąże określone skutki prawne²⁰. Jednakże w każdym przypadku upoważnienie do działania w imieniu strony jest niezależne od jej woli, gdyż obowiązek reprezentacji nakłada ustawodawca²¹. Dodatkowo jest ono nieprzenoszalne i niezbywalne²². Przedstawiciel ustawowy na gruncie postępowania cywilnego działa w interesie i na rzecz reprezentowanej strony, zatem wszystkie podejmowane przez niego czynności procesowe wywierają skutki prawne w stosunku do małoletniego²³.

4. ŹRÓDŁA DZIAŁANIA PRZEDSTAWICIELA USTAWOWEGO

Podmioty, które mogą pełnić rolę przedstawiciela ustawowego małoletniego, oraz zakres ich uprawnień określają przepisy prawa materialnego²⁴. W postępowaniu cywilnym może być on reprezentowany przez rodziców, opiekuna albo kurato-

¹⁷ P. Feliga, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Tom I–II. Komentarz*, red. T. Szancilo, Legalis 2023, art. 66, nb. 1.

¹⁸ A. Kędzierska-Cieślak, *Komis (zagadnienia cywilnoprawne)*, Warszawa 1973, s. 43.

¹⁹ B. Gawlik, [w:] *System prawa cywilnego*, red. S. Grzybowski, Wrocław 1985, s. 736.

²⁰ M. Smyk, *Pełnomocnictwo według kodeksu cywilnego*, Warszawa 2010, s. 56–67.

²¹ P. Wiechuła, *Przedstawicielstwo ustawowe a pełnomocnictwo*, „Jurysta” 2002, vol. 6, s. 11.

²² P. Feliga, *op. cit.*, art. 66, nb. 2.

²³ K. Flaga-Gieruszyńska, A. Zieliński, *op. cit.*, art. 66, nb. 4.

²⁴ *Ibidem*, art. 66, nb. 3.

ra²⁵. Powyższe instytucje nie zostały uregulowane na gruncie k.p.c., zatem w celu ich omówienia konieczne staje się odwołanie do przepisów zawartych w k.r.o.

Małoletni może być reprezentowany przez oboje rodziców, jeżeli pozostaje pod ich władzą rodzicielską (art. 98 § 1 k.r.o.). Zasadniczy cel istnienia instytucji przedstawicielstwa ustawowego rodziców stanowi zapewnienie ochrony tych sfer, które wymagają dokonania określonych czynności prawnych²⁶, ponieważ do momentu osiągnięcia przez niego pewnego stopnia rozwoju nie jest on w stanie decydować o swoich sprawach w rozsądny sposób²⁷. W sytuacji gdy obojgu rodzicom przysługuje władza rodzicielska w pełnym wymiarze, każde z nich ma prawo działać w roli przedstawiciela ustawowego samodzielnie²⁸. W przypadku ich reprezentacji zakres przedstawicielstwa ustawowego obejmuje działania z zakresu pieczy nad majątkiem oraz osobą małoletniego (np. udzielenie zgody na zabieg medyczny), a także czynności będące jednocześnie sprawami majątkowymi i osobistymi (np. dochodzenie alimentów)²⁹.

Małoletni może być zastępowany tylko przez jednego z rodziców w przypadku, gdy drugi z nich nie żyje, nie przysługuje mu pełna zdolność do czynności prawnych, został pozbawiony władzy rodzicielskiej lub uległa ona zawieszeniu (art. 94 § 1 k.r.o.), a także wyłącznie przez matkę, gdy ojcostwo nie zostało ustalone albo sąd pozbawił ojca władzy rodzicielskiej w wyroku ustalającym ojcostwo (art. 93 § 2 k.r.o.)³⁰.

W przypadku gdy żadnemu z rodziców nie przysługuje władza rodzicielska albo są oni nieznanymi (art. 94 § 3 k.r.o.), dla małoletniego ustanawia się opiekę. Każdorazowo powstaje ona na podstawie orzeczenia sądu opiekuńczego (nie *ex lege*), zatem pod pojęciem „ustanowienia opieki” należy rozumieć rozstrzygnięcie sądu wprowadzające system pieczy, który ma zastąpić władzę rodzicielską. Należy od niej natomiast odróżnić powołanie opiekuna, tj. wyznaczenie do sprawowania pieczy konkretnej osoby. W praktyce najczęściej są one dokonywane łącznie, jednak może zdarzyć się sytuacja, w której pomimo ustanowienia opieki brak będzie uprawnionego do reprezentacji opiekuna (np. moment po jego powołaniu a przed objęciem funkcji – art. 153 k.r.o. czy zwolnienie opiekuna w trakcie trwania opieki – art. 169 k.r.o.)³¹.

W doktrynie funkcjonuje pogląd, iż opieka nie jest instytucją prawa rodzinnego. Należy ona do osobowego prawa cywilnego, w którym łączy się z dbałością o osobę

²⁵ P. Feliga, *op. cit.*, art. 66, nb. 11.

²⁶ T. Sokołowski, *Władza rodzicielska nad dorastającym dzieckiem*, Poznań 1987, s. 33–34.

²⁷ K. Jagielski, *Istota i treść władzy rodzicielskiej*, Kraków 1963, s. 130.

²⁸ Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z 25 kwietnia 2018 r., II OSK 2434/17, Legalis nr 1777034.

²⁹ H. Haak, *Władza rodzicielska*, Toruń 1995, s. 65.

³⁰ P. Feliga, *op. cit.*, art. 66, nb. 11.

³¹ J. Ignatowicz, M. Nazar, *Prawo rodzinne*, Warszawa 2016, s. 634.

wymagającą pomocy, którą bez wątplenia jest małoletni³². Instytucja ta stanowi surogat władzy rodzicielskiej i ma charakter w głównej mierze ochronny. Składają się na nią obowiązki opiekuna, w celu realizacji których został on wyposażony w pewne prawa, zatem jego uprawnienia mają charakter służebny względem obowiązków. Ponadto nacisk jest kładziony w pierwszej kolejności na sprawowanie pieczy nad osobą małoletniego, a dopiero potem nad jego majątkiem³³. Dodatkowo opiekun podlega *ex lege* nadzorowi sądu opiekuńczego. W konsekwencji powinien uzyskiwać od niego zezwolenie we wszystkich ważniejszych sprawach dotyczących małoletniego lub jego majątku (art. 155 § 1 i 156 k.r.o.)³⁴.

W postępowaniu cywilnym w imieniu małoletniego może działać także kurator. W przepisie art. 98 § 2 k.r.o. ustawodawca zawarł katalog spraw, w których osoba małoletnia nie może być reprezentowana przez żadnego z rodziców. Należą do nich czynności prawne między rodzicami a małoletnim pozostającym pod ich władzą rodzicielską, a także między małoletnim a jednym z rodziców lub jego małżonkiem, z wyłączeniem sytuacji, w których czynność prawna polega na bezpłatnym przysporzeniu na jego rzecz albo dotyczy należnych mu od drugiego z rodziców środków utrzymania i wychowania. Ponadto ze względu na naczelną zasadę dobra dziecka rodzice nie mogą reprezentować go także w innych niż wymienione w przepisie sprawach, w których może między nimi dojść do sprzeczności interesów³⁵. W powyższych sytuacjach sąd rozpoznający sprawę ma obowiązek zwrócić się na podstawie art. 70 § 1 i art. 572 k.p.c. do sądu opiekuńczego o ustanowienie kuratora. Przy czym należy ustawić tylu kuratorów, ilu małoletnich ma być reprezentowanych³⁶.

Analogicznie do przedstawicielstwa ustawowego rodziców w przypadku instytucji opieki również występuje konieczność zagwarantowania należytej ochrony interesów podopiecznego (kilku podopiecznych reprezentowanych przez jednego opiekuna) realizowana przez wyłączenie z dokonywanych przez opiekuna czynności tych, które ze względu na swój zakres podmiotowy mogłyby powodować jego stronniczość, a tym samym prowadzić do niekorzystnych dla podopiecznego (podopiecznych) skutków³⁷. W myśl art. 159 § 1 k.r.o. opiekun nie może reprezentować osób pozostających pod jego opieką przy czynnościach prawnych między nimi oraz między jedną z tych osób a opiekunem, jego małżonkiem, zstępnymi, wstępnymi lub rodzeństwem, chyba że czynność prawna polega na bezpłatnym

³² K. Kamińska, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. M. Załucki, Legalis 2023, art. 94, nb. 5.

³³ H. Haak, *Władza rodzicielska*, *op. cit.*, s. 140.

³⁴ K. Kamińska, *op. cit.*, art. 94, nb. 5.

³⁵ *Ibidem*, art. 98, nb. 8.

³⁶ Postanowienie Sądu Najwyższego z 19 maja 2005 r., V CK 669/04, Legalis nr 89908.

³⁷ J. Gajda, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Pietrzykowski, Legalis 2021, art. 159, nb. 1.

przysporzeniu na rzecz podopiecznego. W przypadku zaistnienia kolizji podmiotowej wchodzącej w zakres hipotezy art. 159 k.r.o. konieczne jest ustanowienie dla małoletniego przez sąd kuratora *ad actum*. Naruszenie tego obowiązku przez organ judykacyjny skutkuje nieważnością postępowania z powodu braku przedstawiciela ustawowego (art. 379 pkt 2 k.p.c.)³⁸.

Sąd może ustanowić kuratora także w sytuacji, gdy opiekun doznaje przemijającej przeszkody w sprawowaniu opieki nad podopiecznym (art. 157 k.r.o.). W doktrynie jako przykłady tego typu przeszkód wskazywane są m.in. choroba uzasadniająca długotrwałą hospitalizację, czasowy wyjazd za granicę czy odbywanie kary pozbawienia wolności³⁹. Ponadto skorzystanie z art. 157 k.r.o. powinno mieć charakter wyjątkowy i być motywowane dobrem małoletniego, gdyż podleganie stałej, konsekwentnej pieczy jednej osoby stanowi gwarancję ochrony jego interesów⁴⁰.

5. ROLA PRZEDSTAWICIELA USTAWOWEGO W POSTĘPOWANIU CYWILNYM

W przypadku reprezentacji strony przez przedstawiciela ustawowego jednym z wymogów formalnych odnoszących się do pism procesowych zwartym w art. 126 k.p.c. jest podanie jego imienia i nazwiska (art. 126 § 1 pkt 2 k.p.c.), adresu zamieszkania (art. 126 § 2 pkt 1¹ k.p.c.), a także złożenie przez niego podpisu (art. 126 § 1 pkt 6 k.p.c.). Wymóg ten dotyczy obu stron procesu⁴¹. Ponadto jeżeli powód jest świadomy braku zdolności procesowej przeciwnika procesowego, który jest osobą małoletnią, powinien wskazać jego przedstawiciela ustawowego w celu umożliwienia skutecznego doręczenia pisma wszczynającego postępowanie w sprawie⁴². Ponadto art. 136 § 1 k.p.c. nakłada na reprezentującego stronę obowiązek każdorazowego zawiadomiania sądu o zmianie swojego miejsca zamieszkania, gdyż zgodnie z art. 133 § 1 k.p.c., jeżeli strona nie posiada zdolności procesowej, doręczeń dokonuje się jej przedstawicielowi ustawowemu, gdyż doręczenia dokonane jej osobiście są nieskuteczne⁴³.

³⁸ J. Trzewik, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. M. Załucki, Legalis 2023, art. 159, nb. 7

³⁹ J. Sadowski, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. J. Wierciński, Lexis Nexis 2014, art. 157, nb. 1.

⁴⁰ S. Kalus, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Piasecki, Lexis Nexis 2011, art. 157, nb. 1.

⁴¹ T. Szanciło, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Tom I–II. Komentarz*, red. T. Szanciło, Legalis 2023, art. 126, nb. 3.

⁴² *Ibidem*, art. 126, nb. 7.

⁴³ D. Markiewicz, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Tom I–II. Komentarz*, red. T. Szanciło, Legalis 2023, art. 133, nb. 3.

Reprezentant strony jest także zobowiązany do wykazania swojego umocowania dokumentem przy pierwszej czynności procesowej (art. 68 k.p.c.). Rodzice małoletniego do przedstawienia swoich dowodów tożsamości, a opiekunowie i kuratorzy – zaświadczenia sądu opiekuńczego (art. 591 § 1 k.p.c.), z określonym zakresem uprawnień w przypadku tych ostatnich (art. 604 k.p.c.). Powyższe podmioty muszą dołączyć odpowiednie dokumenty do pozwu lub pisma procesowego, a w przypadku ich niesporządzania – złożyć na pierwszej rozprawie z ich udziałem⁴⁴.

Na gruncie k.p.c. występuje także wiele regulacji odnoszących się do przedstawiciela ustawowego w sposób bezpośredni. Jedną z nich stanowi przepis art. 86 k.p.c., na podstawie którego może on działać przez pełnomocnika. Przy czym zgodnie z teorią reprezentacji przyjmuje się, iż to strona za jego pośrednictwem udzieliła pełnomocnictwa, zatem to ona jest mocodawcą⁴⁵. W konsekwencji osiągnięcie pełnoletności przez małoletniego nie powoduje wygaśnięcia udzielonego przez niego umocowania⁴⁶. Ustaje wyłącznie przedstawicielstwo ustawowe, zaś pełnomocnictwo może zostać odwołane jedynie przez małoletniego, w którego imieniu zostało udzielone⁴⁷. Wobec powyższego ustawodawca w art. 86 k.p.c., posługując się sformułowaniem „przedstawiciele ustawowi mogą działać przed sądem osobiście lub przez pełnomocników”, wskazał jedynie, kto udziela pełnomocnictwa w imieniu osób fizycznych niemających zdolności procesowej. Z treści analizowanego przepisu nie można zatem wywodzić, iż pełnomocnik działa w imieniu przedstawiciela ustawowego. Należy również zaznaczyć, iż małoletni o ograniczonej zdolności do czynności prawnych w sprawach wynikających z czynności, których mogą dokonywać samodzielnie (art. 20–22 k.c.), posiadają pełną zdolność procesową, zatem mogą ustanowić pełnomocnika bez udziału przedstawiciela ustawowego⁴⁸.

Zagwarantowana na gruncie k.p.c. możliwość działania przez pełnomocnika podmiotu reprezentowanego przez przedstawiciela ustawowego ma szczególne znaczenie dla osób małoletnich. Umożliwia ona bowiem m.in. powierzenie ich spraw osobom wykwalifikowanym, np. adwokatom czy radcom prawnym, a także gwarantuje udział w postępowaniu w przypadkach, gdy osoba pełniąca funkcję przedstawiciela ustawowego nie jest z różnych przyczyn w stanie zastępować małoletniego. Ponadto z uwagi na regulacje k.p.c. wprowadzające przymus adwokacko-radcowski w sprawach dotyczących osób małoletnich, do których należą postępowania toczące się przed Sądem Najwyższym (art. 87¹ § 1 k.p.c.) i zwią-

⁴⁴ J. Gołaczyński, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Nowelizacja z 9.3.2023 r. Komentarz | Linia orzecznicza*, red. J. Gołaczyński, Legalis 2023, art. 68, nb. 1.

⁴⁵ P. Gołaszewski, [w:] *Kodeks postępowania administracyjnego. Komentarz*, red. R. Hauser, M. Wierzbowski, Warszawa 2020, s. 451.

⁴⁶ Uchwała Sądu Najwyższego z 11 października 1995 r., III CZP 139/95, LEX nr 9256.

⁴⁷ Wyrok Sądu Najwyższego z 9 marca 1983 r., I CR 34/83, Legalis nr 23605.

⁴⁸ M. Łochowski, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Tom I–II. Komentarz*, red. T. Szanciło, Legalis 2023, art. 86, nb. 5.

zane z nimi czynności procesowe podejmowane przed sądem niższej instancji (z włączeniami zawartymi w 87¹ § 1 § 2 k.p.c.) czy postępowania prowadzone na podstawie art. 578² k.p.c. w sprawach o odebranie osoby podlegającej władzy rodzicielskiej lub pozostającej pod opieką prowadzonych na podstawie konwencji haskiej z 1980 r. (z włączeniami z 578² § 2 k.p.c.). Instytucja pełnomocnictwa umożliwia uczestnictwo małoletniego w powyższych postępowaniach, w których udział pełnomocnika profesjonalnego jest konieczny z uwagi na brak zdolności postulacyjnej przedstawiciela ustawowego.

Przedstawiciel ustawowy odgrywa także ważną rolę podczas postępowania dowodowego. Na mocy art. 299 k.p.c. sąd może dopuścić dowód z przesłuchania stron, jeżeli po wyczerpaniu środków dowodowych lub ich braku pozostały niewyjaśnione fakty istotne dla rozstrzygnięcia sprawy w celu wyjaśnienia tych faktów. W przypadku gdy złożono wnioski o przesłuchanie obu stron a przesłuchiwaną stroną jest osoba znajdująca się pod władzą rodzicielską, opieką lub kuratelą, decyzja o tym, czy przesłuchana zostanie ona sama, jej przedstawiciel ustawowy czy oboje z nich, należy do sądu (art. 302 § 2 k.p.c.). Przy jej podejmowaniu organ judykacyjny powinien ustalić, który z podmiotów posiada (pełniejszą) wiedzę odnośnie do faktów stanowiących przedmiot dowodu oraz czy zachodzą przeszkody poważnie utrudniające lub uniemożliwiające stronie przedstawienie swojej wiedzy w procesie w sposób pełny i prawidłowy⁴⁹. Powyższe determinanty mają szczególne znaczenie w przypadku dzieci biorących udział w postępowaniu. Jeśli przesłuchanie małoletniego jest niecelowe ze względu na jego wiek, a przedstawiciel ustawowy oświadczy, iż nie posiada żadnych wiadomości na temat stanu faktycznego sprawy, sąd ma możliwość ograniczenia dowodu z przesłuchania stron do przesłuchania tylko jednej z nich przez skorzystanie z przepisu art. 302 § 1 k.p.c.⁵⁰ Jednakże takie działanie ma charakter wyłącznie wyjątkowy ze względu na przewidzianą w § 2 możliwość wyboru przesłuchiwanej osoby⁵¹. W przypadku rodziców posiadających władzę rodzicielską sąd może przesłuchać oboje bądź ograniczyć się do odebrania zeznań tylko od jednego z nich. Rodzic, który został pozbawiony władzy rodzicielskiej, może zostać przesłuchany wyłącznie w charakterze świadka⁵².

W myśl art. 305 k.p.c. sąd może także dopuścić dowód z grupowego badania krwi. Pobranie krwi może nastąpić tylko za zgodą osoby, której krew ma być pobrana, a jeżeli nie ukończyła ona 13 lat lub jest ubezwłasnowolniona całkowicie – za zgodą przedstawiciela ustawowego (art. 306 k.p.c.). Jej wyrażenie powinno

⁴⁹ K. Górski, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Tom I-II. Komentarz*, red. T. Szancilo, Legalis 2023, art. 302, nb. 11.

⁵⁰ Orzeczenie Sądu Najwyższego z 22 kwietnia 1977 r., III CRN 271/76, LEX nr 3174889.

⁵¹ K. Górski, *op. cit.*, art. 302, nb. 11.

⁵² K. Flaga-Gieruszyńska, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. K. Flaga-Gieruszyńska, A. Zieliński, Legalis 2022, art. 302, nb. 2.

nastąpić przed dopuszczeniem dowodu z grupowego badania krwi w formie ustnej lub pisemnej. Ponadto zgoda nie ma charakteru wiążącego i może być odwołana do momentu przystąpienia do czynności związanych z pobraniem krwi. Sąd ma także obowiązek pouczenia o prawie odmowy jej udzielenia, które nie wymaga uzasadnienia⁵³.

W przypadku gdy jeden z rodziców małoletniego wyraża zgodę na przeprowadzenie tego zabiegu, zaś drugi sprzeciwia się wyrażeniu zgody, posiadający władzę rodzicielską rodzic może zwrócić się na podstawie art. 109 § 1 k.r.o. do sądu opiekuńczego o wydanie postanowienia w przedmiocie pobrania krwi⁵⁴. Organ judykacyjny może także wydać postanowienie odmawiające wyrażenia zgody, jeżeli w jego ocenie przeprowadzenie badań w świetle ustalonych w danej sprawie okoliczności byłoby sprzeczne z dobrem małoletniego⁵⁵.

Warto również wspomnieć o regulacji art. 110 k.p.c., na podstawie którego sąd może zasądzić – po uprzednim wysłuchaniu – od przedstawiciela ustawowego zwrot kosztów wywołanych jego rażącą winą. Przepis ten stanowi wyjątek od zasady odpowiedzialności za wynik procesu, zawartej w art. 98 k.p.c. i stwarza możliwość nałożenia obowiązku zwrotu kosztów na podmioty niebędące stronami procesowymi⁵⁶. Wobec powyższego to przedstawiciel ustawy ponosi odpowiedzialność np. za uporczywe, niewłaściwe zachowanie⁵⁷, nie jest nią zaś obarczana osoba małoletnia.

PODSUMOWANIE

Instytucja przedstawicielstwa ustawowego stanowi istotną gwarancję ochrony interesów osób małoletnich w toku postępowania cywilnego. Działający na podstawie art. 66 k.p.c. reprezentant może przykładowo ustanowić pełnomocnika, zostać przesłuchanym w charakterze strony w sytuacji, gdy przesłuchanie małoletniego byłoby bezcelowe, a także udzielić zgody na pobranie krwi od reprezentowanego, który nie ukończył 13. r.ż.

Osoby małoletnie ze względu na wiek i stopień rozwoju psychicznego – co do zasady – nie są zdolne do samodzielnego prowadzenia swoich spraw przed sądami. Wprowadzając w k.p.c. obowiązek działania przez przedstawiciela ustawowego, prawodawca nie nałożył obowiązku dokonywania czynności prawnych przed są-

⁵³ P. Feliga, *op. cit.*, art. 306, nb. 2–4.

⁵⁴ Wyrok Sądu Najwyższego z 18 czerwca 1969 r., I CR 128/69, Legalis nr 13998.

⁵⁵ Wyrok Sądu Najwyższego z 13 lutego 2014 r., V CSK 151/13, Legalis nr 993309.

⁵⁶ M. Kuchnio, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Postępowanie procesowe. Komentarz aktualizowany*, red. O. M. Piaskowska, LEX/el. 2023, nb. 1–2.

⁵⁷ D. Rostał, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Tom I–II. Komentarz*, red. T. Szanciło, Legalis 2023, art. 110, nb. 4.

dami bezpośrednio na nie, lecz upoważnił do tego osoby dorosłe. Konkludując, zastosowane przez ustawodawcę rozwiązania należy ocenić jako realizujące konstytucyjną zasadę dobra dziecka oraz prowadzące do lepszej ochrony interesów osób małoletnich w toku postępowania cywilnego.

BIBLIOGRAFIA

Literatura

- Bodio J., *Status dziecka jako uczestnika postępowania nieprocesowego*, Warszawa 2019.
- Feliga P., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Tom I–II. Komentarz*, red. T. Szanciło, Legalis 2023.
- Flaga-Gieruszyńska K., Zieliński A., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. K. Flaga-Gieruszyńska, A. Zielińskiego, Legalis 2022.
- Flaga-Gieruszyńska K., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. K. Flaga-Gieruszyńska, A. Zieliński, Legalis 2022.
- Gajda J., [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Pietrzykowski, Legalis 2021.
- Gawlik B., [w:] *System prawa cywilnego*, red. S. Grzybowski, Wrocław 1985.
- Gołaczyński J., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Nowelizacja z 9.3.2023 r. Komentarz | Linia orzecznicza*, red. J. Gołaczyński, Legalis 2023.
- Gołaszewski P., [w:] *Kodeks postępowania administracyjnego. Komentarz*, red. R. Hauser, M. Wierzbowski, Warszawa 2020.
- Górski K., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Tom I–II. Komentarz*, red. T. Szanciło, Legalis 2023.
- Haak H., *Ochrona prawna udzielana przez sąd opiekuńczy*, Toruń 2002.
- Haak H., *Władza rodzicielska*, Toruń 1995.
- Ignatowicz J., Nazar M., *Prawo rodzinne*, Warszawa 2016.
- Jagielski K., *Istota i treść władzy rodzicielskiej*, Kraków 1963.
- Kalus S., [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Piasecki, Lexis Nexis 2011.
- Kamińska K., [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. M. Załucki, Legalis 2023.
- Kędzierska-Cieślak A., *Komis (zagadnienia cywilnoprawne)*, Warszawa 1973.
- Kotas-Turoboyska S., *Institucja kuratora reprezentującego dziecko w procesie cywilnym po nowelizacji*, „Prawo w Działaniu” 2021, vol. 46. DOI: <https://doi.org/10.32041/PWD.4602>.
- Kuchnio M., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Postępowanie procesowe. Komentarz aktualizowany*, red. O. M. Piaskowska, LEX/el. 2023.
- Łochowski M., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Tom I–II. Komentarz*, red. T. Szanciło, Legalis 2023.
- Markiewicz D., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Tom I–II. Komentarz*, red. T. Szanciło, Legalis 2023.
- Rudkowska-Ząbczyk E., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. E. Marszałkowska-Krześ, I. Gil, Legalis 2023.
- Ryśtał D., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Tom I–II. Komentarz*, red. T. Szanciło, Legalis 2023.
- Sadomski J., [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. J. Wierciński, Lexis Nexis 2014.
- Smyk M., *Pełnomocnictwo według kodeksu cywilnego*, Warszawa 2010.
- Sokołowski T., *Władza rodzicielska nad dorastającym dzieckiem*, Poznań 1987.
- Szanciło T., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Tom I–II. Komentarz*, red. T. Szanciło, Legalis 2023.
- Trzewik J., [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. M. Załucki, Legalis 2023.
- Wiechuła P., *Przedstawicielstwo ustawowe a pełnomocnictwo*, „Jurysta” 2002, vol. 6.
- Zieliński A., *Sądownictwo opiekuńcze w sprawach małoletnich*, Warszawa 1975.

Akty prawne

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483 ze zm.).
Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (t.j. Dz.U. 2021, poz. 1805 ze zm.).

Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (t.j. Dz.U. 2022, poz. 1360 ze zm.).

Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (t.j. Dz.U. 2020, poz. 1359 ze zm.).

Orzecznictwo

Orzeczenie Sadu Najwyższego z 22 kwietnia 1977 r., III CRN 271/76, LEX nr 3174889.

Postanowienie Sądu Najwyższego z 19 maja 2005 r., V CK 669/04, Legalis nr 89908.

Uchwała Sądu Najwyższego z 11 października 1995 r., III CZP 139/95, LEX nr 9256.

Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z 25 kwietnia 2018 r., II OSK 2434/17, Legalis nr 1777034.

Wyrok Sądu Najwyższego z 13 lutego 2014 r., V CSK 151/13, Legalis nr 993309.

Wyrok Sądu Najwyższego z 18 czerwca 1969 r., I CR 128/69, Legalis nr 13998.

Wyrok Sądu Najwyższego z 9 marca 1983 r., I CR 34/83, Legalis nr 23605.

ABSTRAKT

Przedstawicielstwo ustawowe stanowi jedną ze zinstytucjonalizowanych form reprezentacji strony na gruncie postępowania cywilnego. Ponadto instytucja ta odgrywa znaczącą rolę względem dzieci, z uwagi na umożliwienie ich rodzicom, opiekunom lub kuratorom podejmowania czynności procesowych w ich imieniu. Przedmiot niniejszego artykułu stanowi przedstawienie przedstawicielstwa ustawowego jako jednej z form ochrony interesów małoletnich na gruncie postępowania cywilnego. W tym celu wykorzystano metodę prawno-dogmatyczną, której przedmiot stanowiły odnoszące się do omawianej kwestii unormowania zawarte w ustawie z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego, ustawie z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny oraz ustawie z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Za jej pomocą przeanalizowano przepisy dotyczące zdolności sądowej i procesowej małoletniego oraz zakresu podmiotowego i przedmiotowego instytucji przedstawicielstwa ustawowego. Ponadto przedstawiono najważniejsze czynności, jakie może podejmować przedstawiciel ustawy w celu ochrony interesów małoletniego podczas postępowania cywilnego.

Słowa kluczowe: postępowanie cywilne, przedstawicielstwo ustawowe, osoby małoletnie